

УДК 821.161.2

ОСОБЛИВОСТІ РЕФЕРЕНТНОЇ ЛІРИКИ Ю. ГЕРАСИМЕНКА

Маркова О.Т.

Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 137 Харківської міської ради Харківської області, Україна, Харків

Стаття присвячена аналізу особливостей референтної лірики Ю. Герасименка. У ній досліджено мотивну організацію, систему образів, особливості часопростору та концепцію буття в поезії.

У результаті аналізу референтної лірики поета ми дійшли висновків, що її характерною ознакою є протиставлення антимоній «свій» / «чужий», завдяки чому реалізуються сенсобуттєві смисли соцреалістичної естетики.

Основними мотивами, до яких звертався поет, були мотиви протиставлення «свого» та «чужого», прославлення праці. Канва поетичних текстів проходила крізь особливий часопростір, у якому минуле, сучасне та майбутнє перебували в тісному взаємозв'язку.

Таким чином, у референтній поезії втілювалась концепція світу, де головними були людина-трудівник з її прагненням «залишити по собі плоди праці» та людина, що прагне стати «своєю», знищивши ворога.

Ключові слова: референтна лірика, мотив, образ, часопростір, концепція буття.

Маркова Е. Т. Особенности референтной лирики Ю. Герасименко / Харьковская общеобразовательная школа I-III ступеней № 137, Украина, Харьков.

Статья посвящена анализу особенностей референтной лирики Ю. Герасименко. В ней исследованы мотивная организация, система образов, особенности хронотопа и концепция бытия в поэзии.

В результате анализа референтной лирики поэта мы пришли к выводам,

что ее характерным признаком является противопоставление антимоний «свой» / «чужой», благодаря чему реализовываются бытийные смыслы соцреалистической эстетики.

Основными мотивами, к которым обращался поэт, были мотивы противопоставления «своего» и «чужого», прославление труда. Канва поэтических текстов проходила сквозь особенный хронотон, в котором прошлое, теперешнее и будущее находились в тесной взаимосвязи.

Таким образом, в референтной поэзии воплощалась концепция мира, где главными были человек-труженик с его стремлением «оставить после себя плоды труда» и человек, который стремится стать «своим», уничтожив врага.

Ключевые слова: референтная лирика, мотив, образ, хронотон, концепция бытия.

Markova O. T. Features of Y. Herasimenko`s reference lyrics / Kharkiv secondary school № 137, Ukraine, Kharkiv.

This article analyzes the features Y. Herasimenko`s reference lyrics. It investigated motivic organization, the system of images, the features of the concept of the time-space and existence in poetry.

The analysis of the reference lyric of poet, we came to the conclusion that it is a characteristic feature of the opposition antimony «ours» / «foreign», whereby existential meanings are realized socialist realist aesthetics.

The main motives, which were accessed by the poet, were the motives of opposition «our» and «foreign», the glorification of labor. Canvas of poetic texts passed through a special time-space in which the past, the present and the future are closely related.

Thus, in reference poetry embodied the concept of the world where people have been major-worker with his desire to «leave behind the fruits of labor» and the man who aspires to become «our» destroying the enemy.

Keywords: Reference lyric, motive, image, time-space, the concept of being.

Вступ. Український літературний процес 1950-х–1970х років – явище складне та багатогранне. Аналізуючи художню специфіку зазначеного періоду, багато дослідників [1], [2], [9] відзначають, що основною характеристикою соцреалістичної лірики була її тотожність / референтність, адже лірика мала на меті подати світ художній відносно точною копією світу реального.

Референтність соцреалістичної лірики досліджувала О. Деркачова на прикладі творчості М. Босслава та П. Тичини [9], аналізом референтної лірики та її підвидів займався О. Астаф'єв [1]. Проте залишаються малодослідженими низка питань, пов'язаних із виявом тотожності, мотивною організацією, особливостями образів, часопростору, концепцією буття в референтній ліриці. Це зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Оскільки у творчості Ю. Герасименка оприявлюються ті питання референтної лірики, що є наразі нерозглянутими, тому вважаємо за потрібне проаналізувати їх на прикладі його поезії.

Метою статті є аналіз особливостей референтної лірики Ю. Герасименка.

Для реалізації цієї мети маємо розв'язати такі **завдання**: проаналізувати мотивну організацію, розглянути систему образів, дослідити особливості часопростору та концепцію буття в поезії Ю. Герасименка.

У ліриці поета дуже часто зустрічається протиставлення «свого» та «чужого». Так, у поезії «Сусіди» зображено двох сусідів, у яких «спільне робоче місце», «спільний комунальний дім», але різні погляди на життя. В одного «діло на столі, а в іншого – «в душі». В одного – «приятелі», а в іншого – «товариші». В одного мрія – «прожить, здоров'я не зіпсувать», а в іншого – «робить – так робить, гулять – так гулять» [4, с. 23]. Ю. Герасименку ближчий другий сусід, який робить все від щирого серця, його він називає «своїм», а іншого – «чужим». «Свій» сусід порівнюється з «чужим» через виведення «чужого» як негативу (у їхньому зображенні авторська іронія допомагає виробити в реципієнта негативне ставлення до «чужого»). «Своїм» він стає тому, що бачить та розуміє різницю між собою та іншим сусідом, і через це ненавидить його. Таким чином, поет змальовує життя двох звичайних людей,

один із яких є чужим справжній радянській людині, а інший – втілює її, переконуючи, що ці образи тотожні образам реальним.

Варто зауважити, що в багатьох поетичних творах Ю. Герасименка опозиція «своє» / «чуже» втілюється через образи рідної Батьківщини та чужини. У поезії «Однолюби» [6, с. 43] символ солов'я ототожнюється з радянською людиною, яка любить свою Батьківщину, є «однолюбом». У солов'їних голосах – жага священної любові до Батьківщини. Її ніколи не можна забути. «Чужі духмяні береги / Стрічали їх одвічним літом. Шептали пальмові гаї: забудь холодне листя дуба... / Співай» [6, с. 43]. Проте солов'ї мовчали, бо вони, як люди («свої», радянські), однолюби. Опозиція «рідний край», рідна сторона / чужина в цій поезії є полярним виміром простору, реалізація якого відбувається шляхом використання антитез «свій» / «чужий», «одвічне літо» / «холодна осінь», «пальмові гаї» / «холодне листя дуба».

Таким чином, через протиставлення концептів «свого» та «чужого» втілюється референтність лірики Ю. Герасименка. «Своє» порівнюється з «чужим» через виведення чужого як негативу.

Одним із етичних вимірів референтної лірики є естетика праці. У ній присутнє захоплення людською працею, людьми праці. Часто зринає моралізаторський аспект і заклик зупинитися і подумати про долю й життя простої людини, людини-праці. Саме на такі мотиви натрапляємо в поезії Ю. Герасименка, де мірилом моральності є труд.

Так, у поемі «Двобій» зображено доволі поширену для соцреалістичної літератури ситуацію – стара непосидюща людина не бажає розлучатися з улюбленою роботою, повертається на виробництво. Герой твору – полюдяному зрозуміла, приваблива життєва постать. Для старого Івановича повернення на завод – не демонстративний акт, а питання свідомого існування, самоактуалізації. Реципієнт повинен був сприймати тривалу, нелегку і переконливо змальовану боротьбу героя зі своєю хворобою як виклик старості, як торжество духовної енергії людини. І в цьому плані поема «Двобій» має певне емоційне навантаження, значну образну силу. Життєстверджуючий

пафос поеми був типовим для референтної лірики.

У референтній ліриці Ю. Герасименка можемо зустріти розгорнуту концепцію життя людини-трудівника: «Людині потрібна праця, / Як воля, як вільний вітер; / Людині потрібні люди, / Потрібні вода і хліб. / А над усе на світі, / Над сонце і хліб насущний, / Людині потрібна правда. / А правді? / Потрібні ми» [3, с. 156] («Людині потрібна праця»); сенсобуттєве розуміння праці, приміром, персоніфікований образ заводу звертається до робітниці: «У снах і наяву / Завод двигтять: / «Допоки я живу – / Щаслива ти!» [3, с. 17] (поезія «Гудок»); заклик до певних дій: «Зумій прожити, / Щоб людству вічному після себе / Іскринку вічності залишить...» [3, с. 24] (вірш «Під неспокійним, невічним небом»).

У зображенні праці Ю. Герасименко відтворює площину існування людини, оскільки праця для неї – сенс буття, що складається з багатьох етноментальних складників, серед яких поет особливо підкреслює взаємозв'язки та взаємовпливи людини та природи, персоніфікуючи іноді при цьому природу.

Процес праці селянина-трудівника поет забарвлює з допомогою лексем на позначення запаху, звуку: «Димний вітер над степами/ Оголошує весну! / (...) «Пахка трактор димом! / Димом!» (вірш «Весна») [3, с. 178]; «Зерном достиглим пахне / ... Й притишено гуде-дзвенить земля» («Ніч у польовому стані») [8, с. 16]. Тут є справжня зворушливість, безпосередність у відтворенні життя, зосереджена увага до світу природи, її ролі в бутті людини: « Все було б інше: / Дощ – не вологий, / Сіль – не солонна, / Вина – гіркі, / Сонце б не гріло, / Ніч не студила, / Якби не ці сосняки та ярки» [8, с. 17].

Дуже часто в поезіях Ю. Герасименка поєднуються живий світ, світ природи з промисловим світом, завдяки чому відбувається процес сакралізації праці. Так, у вірші «Пісня» ліричний герой по-своєму інтерпретує та співає пісню «Тече річка невеличка з вишневого саду...»: «Як зійшли на тиху річку / Зорі електричні, / Як пішла вода з турбіни / Променистим спадом / І злились небесні зорі / Із зоряним садом» [8, с. 23]. У поезії стверджується значення

річки в минулі часи: «Понад холодом-плином ріки / Пахне втомленим теплим металом / (...) Знали сталі ціну дзвінку / З діда-прадіда хлібороби» / (...) Не із темряви – / Із віків / Пахне / металом» («вірш «Спочивають грузовики») [8, С. 28-30]. Як бачимо, у часопросторовій організації художнього світу лірики поета помітна чітка визначена система: світ природи та світ промисловості являють одне ціле, до того ж відчутне прагнення до майбутніх звершень, враховуючи досвід минулого, його поцінування.

Таким чином, у референтній ліриці поета образ людини-трудівника емоційно забарвлений, має життєву основу. Ця людина – людина з ідеального світу, у якому сенсом її життя є, у першу чергу, праця. Трудовий процес у творах поета невіддільний від пейзажу, який є виразником внутрішнього світу героя, сприяє посиленню психологізму.

Одним із варіантів тотожності в референтній ліриці є спроба чіткого та детального опису реального життя (насправді ж – «ідеального світу»). Оскільки лірика 1950-х років є повоєнною, то частими є описи-спогади війни.

Ці вірші є своєрідними образками або хроніками про життя під час війни поза фронтом. У них дуже важливим є сам факт. Важливо ототожнити поетичний світ із тим, що був колись. Відповідно роль митця – не дати забути про ці події, якомога точніше і правдивіше їх зобразити. Вони ідеально вписалися в дискурс післявоєнного суспільства, адже відтворювали не лише картини війни, а й теперішнього миру. Під час війни й одразу після неї перед радянською культурою «постало завдання створити переконливу пояснювальну модель політичної та військової ситуації [10, с. 217], у якій радянська людина поставала б героєм, що бореться проти ворога.

У референтній ліриці на тему війни антиномія «свій» / «чужий» набуває особливого значення: «своїм» стає радянській народ, що протистоїть «чужому» – німецьким окупантам. Народ як «свій» є повноцінним «своїм» лише в тому випадку, якщо він розрізняє друга та ворога. У зіткненні з ворогом передбачається знищення останнього. Ворог народу має бути перетвореним у ніщо, і тільки тоді можна стверджувати про моральні принципи самого народу.

Адже це буде народ-герой, що здолав зло [9, с. 128].

Так, у вірші «Марусин поворот» юна героїня Маруся жертвує своїм життям, аби знищити ворога – німецького окупанта та змити з себе зраду батька-куркуля. Вона направляє машину, на якій їхала з німецьким офіцером, у провалля: «Маруся робить перший – / Останній поворот! – Від батьківської зради, / від вічної ганьби, / В безодню злої правди, / В безсмертя боротьби!» [6, с. 87]. Варто зауважити, що в цьому вірші відбувається перехід смерті в безсмертя, адже, здійснивши героїчний подвиг, Маруся стає безсмертною, оскільки пам'ять про неї буде жити у свідомості прийдешніх поколінь.

Багато віршів поета розкривають перед реципієнтом трагізм долі дитини, що опинилася в умовах війни. Наприклад, історію хлопчика на прізвисько Пляка в однойменному вірші розповідає Ю. Герасименко. Хлопчик постійно плаче, тому його в класі прозвали «Плякою», проте істинної причини дитячих сліз ніхто не знає: «А про те і не знали, / Що він змалечку бачив...» [6, с. 17], як маму і тата вбили німці. Тільки заповіт батьків «рости сумлінним та працюючим», який вони передали йому через сестру, змушують його подорослішати. Хлопець дає обіцянку: широчезному місту, / І заводам, і тучам / Мовив тихо: / Клянуся чесно виправдать славу, / Славу татка й матусі. / Витер сльози хлопчисько / І поклявся не плакати» [6, с. 19]. Переосмислення трагізму воєнних подій змушують хлопця подорослішати.

Головний герой поезії «Толя» хлопчик Толя важко переживає втрату матері, яку вбили німці. Дитяча свідомість не може усвідомити все жахіття ситуації, тому використовує захисний механізм заперечування побаченого та відчутого. Хлопець підсвідомо намагається змінити ту трагічну подію, зобразивши хоча б на малюнку порятунок матері радянськими солдатами: «З-за кущів фашисти / Ціляться із гвинтівок. // Ціляться в груди прямо. // Осміхаються раді, / Хотуть убити маму! // Їй відра собі забрати. // Тільки даремний задум!» [5, с. 125]. Він починає малювати, як на допомогу матері їдуть «наші» танки, але тут в хлопця ламається олівець, тому навіть на папері йому не вдається «вберегти» мати. Проте Толя не здається й вірить у перемогу

радянської армії: «наші придуть, / Він їм тоді допоможе...» [5, с. 125]. Як бачимо, у цьому вірші піднята автором проблема «дорослої» дитини, дитини, яка, переживши трагічні події війни, втрачає свою дитячу безпосередність, вчиться бути дорослою людиною і приймати дорослі рішення.

«Доросла» дитина зображена Ю. Герасименком й у поезії «Іспит». Ліричний герой згадує початок Вітчизняної війни: «Дитячі дні мої... Скінчилися вони в годину грізну. / Проходила історія Вітчизни. / Проходила крізь віхолу і дим, / В оглушливому скреготі металу» [8, с. 4].

Таким чином, вірші на воєнну тему в Ю. Герасименка сповнені психологізмом, описуючи не тільки факти, а й душевний стан дорослих та дітей в кризових умовах війни.

Варто зауважити, що референтна лірика мала особливу організацію часопростору. Ми спостерігаємо бінарність минулого й майбутнього. Автор постійно шукає зв'язок поміж минулим і майбутнім. При чому в майбутньому він певен так само, як і в минулому. Знову ж таки маємо завуальовану віру в краще життя, «ідеальний» світ у майбутньому. Сучасне є лише містком між минулим та сучасним.

Вірш «Ночували колись у степу чумаки» розкриває зв'язок між минулим та майбутнім. Оповідач пояснює назву «Чумацького шляху», говорячи про важку долю чумаків, до часопростору яких він переноситься. Місток між минулим та майбутнім з'являється в той, момент, коли оповідач повертається в свій час і бачить, як поряд із сузір'ям «літають поштові літаки» [4, с. 32].

Минуле з майбутнім переплітаються й у поезії «Незабутнє». Ліричний герой, згадуючи минулі часи, йде по дорозі, що «немов стріла із давнини / (...) Козацьким шляхом називається / Оця дорога з давнини / Омита кров'ю і слізьми, / Ордою ханською толочена, укрита лядськими кістьми...» [7, с. 43]. Але минуле не забуте: «руками нашими / В часи ракет, з наших днів / Цей шлях збережено, прикрашено / Для наших дочок і синів» [7, с. 44].

Ідеалізує сучасне автор в однойменному вірші: «Сучасне – міць моя помножена на силу атома, / І космос владно потривожений, / І тиха пісенька за

вигоном» [6, с. 14]. Проте в ланцюгу «минуле-сучасне-майбутнє» він віддає перевагу майбутньому: «Минуле вклониться сучасному, / Сучасне вклониться майбутньому...» [6, с. 14]. Така першість майбутнього була характерна для референтної лірики, адже соцреалістична література була спрямована на його оспівування.

Як бачимо, часопросторова площина «минуле-сучасне-майбутнє» тісно вплетена в єдину канву поетичного світу Ю. Герасименка. Простір виступає формантом дійсності, уяви майбутнього, на противагу категорії часу, який поет у переважній частині хоче повернути назад, у минуле, оскільки тільки там відчуває затишок та спокій, черпає сили та натхнення. Крізь образ минулого автор часто поетизує добу Козаччини. Таке захоплення історичним минулим, у цілому, було характерне для соцреалістичної поезії.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши особливості референтної лірики Ю. Герасименка та концепцію буття в ній, можемо зробити висновки, що основними мотивами, до яких звертався поет, були мотиви протиставлення «свого» та «чужого», прославлення праці. Система образів у поезії була виражена через образи «свого» та «чужого», образ людини-трудівника, персоніфікований образ природи. Канва поетичних текстів проходила крізь особливий часопростір, у якому минуле, сучасне та майбутнє перебували в тісному взаємозв'язку.

Література:

- 1. Астаф'єв О. Лірика української еміграції: еволюція стильових систем / О. Астаф'єв. – Київ : Смолоскип, 1998. – 313 с.*
- 2. Булавка Л. Соцреалізм: превратности метода. Філософський дискурс / Л. Булавка. – М., 2007. – 260 с.*
- 3. Герасименко Ю. Запах хліба / Ю. Герасименко. – Х.: Прапор, 1972. – 83 с.*
- 4. Герасименко Ю. Круті дороги. Поезії / Ю. Герасименко. – Х.: Харківське обласне видавництво, 1957. – 78 с.*
- 5. Герасименко Ю. Лірика / Ю. Герасименко. – Х. : Прапор, 1967. – 151 с.*

6. Герасименко Ю. *Ми однолюби* / Ю. Герасименко. – Х.: Книжкове видавництво, 1960. – 123 с.
7. Герасименко Ю. *Моїм однодумцям* / Ю. Герасименко. – Х.: Книжкове видавництво, 1959. – 94 с.
8. Герасименко Ю. *Повноліття* / Ю. Герасименко. – Х.: Харківське книжкове видавництво, 1952. – 52 с.
9. Деркачова О. *Соцреалізм і принцип тотожності у референтній ліриці* / О. Деркачова // Прикарпатський вісник НТШ. – 2009. – № 2(6). – С. 125-131.
10. Захарчук І. *Війна і слово. Мілітарна парадигма літератури соцреалістичного реалізму: монографія* / І. Захарчук. – Луцьк : Твердиня, 2008. – 404 с.

References:

1. Astafiev O. *Liryka ukrainskoi emihratsii: evoliutsiia stylovykh system* / O. Astafiev. – Kyiv : Smoloskyp, 1998. – 313 s.
2. Bulavka L. *Socrealism: prevratnosti metoda. Filosofskiy diskurs* / L. Bulavka. – M., 2007. – 260 s.
3. Herasymenko Yu. *Zapakh khliba* / Yu. Herasymenko. – Kh.: Prapor, 1972. – 83 s.
4. Herasymenko Yu. *Kruti dorohy. Poezii* / Yu. Herasymenko. – Kh.: Kharkivske oblasne vydavnytstvo, 1957. – 78 s.
5. Herasymenko Yu. *Liryka* / Yu. Herasymenko. – Kh. : Prapor, 1967. – 151 s.
6. Herasymenko Yu. *My odnoliuby* / Yu. Herasymenko. – Kh.: Knyzhkove vydavnytstvo, 1960. – 123 s.
7. Herasymenko Yu. *Moim odnodumtsiam* / Yu. Herasymenko. – Kh.: Knyzhkove vydavnytstvo, 1959. – 94 s.
8. Herasymenko Yu. *Povnolittia* / Yu. Herasymenko. – Kh.: Kharkivske knyzhkove vydavnytstvo, 1952. – 52 s.
9. Derkachova O. *Sotsrealizm i pryntsyp totozhnosti u referentnii lirytsi* / O. Derkachova // Prykarpatskyi visnyk NTSh. – 2009. – № 2(6). – S. 125-131.
10. Zakharchuk I. *Viina i slovo. Militar na paradyhma literatury sotsrealistychnoho realizmu: monohrafiia* / I. Zakharchuk. – Lutsk : Tverdynia, 2008. – 404 s.